

sánh đúng nhất với tập hợp các thái độ do một tôn giáo sinh ra. Dù người ta có thể nói gì về tầm quan trọng của các yếu tố kinh tế hay các yếu tố khác trong việc định hình niềm tin, khó có thể phủ nhận rằng những thái độ bao trùm thuộc loại này, một khi đã kết tinh, mới chính là bản chất thực sự của lịch sử. Các yếu tố cụ thể của lịch sử, hành động của các chính trị gia, khát vọng của người dân, những ý tưởng, giá trị, sở thích và định kiến của một thời đại chính là những biểu hiện bên ngoài của tôn giáo của nó theo nghĩa rộng nhất.

Vấn đề đang được thảo luận không thể chỉ được giải quyết trên bình diện của lý luận hệ thống và diễn ngôn đơn thuần. Bởi vì cũng giống như trong tôn giáo, mặc dù một phần bộ khung thần học có thể là một kỳ quan của logic học, với hết tam đoạn luận này đến tam đoạn luận khác, nhưng các tiền đề đầu tiên, các tiên đề hoặc các định đề vẫn phải là một vấn đề của đức tin. Chúng không thể được chứng minh hay bác bỏ. Và chính chúng mới là những điều thực sự quan trọng. Chúng quyết định các ý tưởng và hành động và hóa giải các mâu thuẫn thành một sự đồng nhất hay hài hòa cao cả hơn nào đó.

Định đề về một trật tự xã hội tối hậu, hợp lý và có giá trị độc tôn là một vấn đề của đức tin, và việc cố gắng đánh bại nó bằng tranh luận cũng chẳng mang lại nhiều tác dụng. Nhưng ý nghĩa của nó đối với người có đức tin và sức mạnh mà nó có được để lay chuyển con người và dòi non lấp bể là điều khó có thể nói quá. Giờ đây, ở Châu Âu và những nơi khác, trong một thế kỷ ruỗi qua, luôn có những con người và phong trào được thôi thúc bởi một niềm tin như vậy, chuẩn bị cho Ngày Trọng đại, quy chiếu mọi ý tưởng và hành động của họ vào một hệ thống bao trùm tất cả, tin chắc vào một kết cục được định đoạt trước và cuối cùng của vở kịch lịch sử với mọi xung đột của nó sẽ đi đến một sự hài hòa tuyệt đối. Những người Jacobin có thể khác với những người Babouvist, những người Blanquist khác với nhiều hội kín trong nửa đầu thế kỷ 19, những người Cộng sản khác với những người Xã hội chủ nghĩa, những người Vô chính phủ khác với tất cả những